

Benedictus XVI over Sint-Thomas van Aquino (Stand: 29-XI-2008)

De eerste, wetenschappelijke arbeid van Joseph Ratzinger is de vertaling van Sint-Thomas van Aquino's *Quaestio disputate de caritate* in 1946, samen met Alfred Läßle, zoals deze laatste getuigde in *30 Tage*:

“Vom ersten Buch Joseph Ratzingers gibt es nur zwei schreibmaschinengeschriebene, in rotes Leder gebundene Kopien. In goldgelben Lettern steht dort geschrieben, worum es sich handelt: die deutsche Übersetzung der **Quaestio disputata de caritate des heiligen Thomas** über die Liebe. Eine der Kopien befindet sich im Besitz des Verfassers, die andere bei Professor Alfred Läßle in dessen Haus in Gilching, am Stadtrand von München. „Wir haben es gemeinsam übersetzt, Zeile für Zeile,“ erzählt er. „Das war 1946. Ich kann mich daran erinnern, daß wir jedes einzelne Zitat nachgeblättert haben: Platon, Aristoteles, Augustinus... Dann, viele Jahre später – das handgeschriebene Original war inzwischen brüchig geworden – tippte meine Sekretärin die Niederschrift auf der Schreibmaschine ab und ließ zwei Kopien binden. Eine davon habe ich Joseph am 14. März 1979

Joseph Ratzinger 8 juli 1951

geschenkt, als er zum Fest des hl. Thomas nach Salzburg kam, um an der Universität, an der ich damals Dekan der Theologischen Fakultät war, den Festvortrag zu halten: „Konsequenzen des Schöpfungsglaubens“.

Wir haben Ende Januar, die deutschen Zeitungen berichten immer noch über die Enzyklika *Deus Caritas est*. Die wertvolle Niederschrift in der Hand, zieht Professor Läßle folgendes Resümee: „Als ich gehört habe, worum es in der ersten Enzyklika von Papst Benedikt ging, mußte ich gleich an dieses ‚Opus primum‘ denken, das er 1946, als er gerade mit dem Seminar begonnen hatte, verfaßte: am Anfang seine wissenschaftlichen Arbeit, wie am Anfang seines Pontifikats und seiner ersten Enzyklika, steht die Liebe...“.

Hier volgen de alle verwijzingen naar Sint-Thomas tijdens het pontificaat van Benedictus XVI:

31 oktober 2008

Uit de toespraak tot de leden van de Pauselijke Akademie voor de Wetenschappen

“De bevestiging dat het fundament van de kosmos en de ontwikkelingen ervan ligt in de wijze voorzienigheid van de Schepper wil niet zeggen dat de schepping enkel te doen heeft met het begin van de geschiedenis van de wereld en van het leven. Het impliceert eerder dat de Schepper deze ontwikkeling fundeert en ondersteunt, draagt en blijvend onderhoudt. Thomas van Aquino leerde dat het begrip ‘schepping’ de horizontale oorsprong van de ontvouwing van de gebeurtenissen, d.i. de geschiedenis, moet transcenderen en dus ook onze zuiver naturalistische wijzen van denken en spreken over de evolutie van de wereld. Thomas bemerkt dat schepping noch een beweging noch een verandering is. Het is daarentegen de funderende en continue relatie die het schepsel verbindt met de Schepper, want Hij is de oorzaak van elk zijnde en elk worden(cf. *Summa Theologiae*, I, q.45, a. 3).”

12 september 2008

Uit het interview gedurende de vlucht naar Frankrijk

P. Federico Lombardi, S.J.: “U kent en houdt van Frankrijk. Wat verbindt u in het bijzonder met dit land? Welke zijn de Franse schrijvers, seculier of christelijk, die de grootste indruk hebben gemaakt op u of die bij de sterkste herinneringen hebben achtergelaten?”

Benedictus XVI: “Ik zou niet durven zeggen dat ik Frankrijk goed ken. Ik ken het een beetje maar ik hou van Frankrijk, de grote Franse cultuur, in het bijzonder natuurlijk de grote kathedralen en de grote Franse kunst ... de grote theologie die begint met Sint-Irenaeus van Lyon tot aan de 13e eeuw, en ik heb gestudeerd over de 13de eeuwse universiteit van Parijs: Sint-Bonaventura en Sint-Thomas van Aquino. Deze theologie was cruciaal voor de ontwikkeling van de theologie in het Westen... En natuurlijk de theologie van de eeuw van het Tweede Vaticaans Concilie. Ik had de grote eer en de vreugde om bevriend te zijn met pater de Lubac, maar ik had ook een goede werkrelatie met pater Congar, Jean Daniélou en anderen. Ik had zeer goede persoonlijke relaties met Etienne Gilson en Henri-Irénée Maroux.

Ik had dus waarlijk een zeer diep, zeer persoonlijk en verrijkend contact met de grote theologische en wijsgerige cultuur van Frankrijk. Dit was waarlijk beslissend voor de ontwikkeling van mijn denken. Maar er was ook de herontdekking van de originele Gregoriaanse gezangen met Solesmes, de grote monastieke cultuur en natuurlijk de grote poëzie.”

22 juni 2008

Uit de homilie voor het slot van het 29ste Internationaal Eucharistisch Congress te Quebec (via live-satelliet)

“Door het ontvangen van het Lichaam van Christus ontvangen we de kracht “van de eenheid met God en met elkaar” (St. Cyrillus van Alexandrië, *In Ioannis Evangelium*, 11: 11; cf. St Augustine, *Sermo* 577). We moeten nooit vergeten dat de Kerk gebouwd is rond Christus en dat, zoals Sint-Augustinus, Sint-Thomas en Sint-Albertus de Grote allen zeiden, in navolging van Sint-Paulus (cf. 1 Kor 10: 17), de Eucharistie het Sacrament is van de eenheid van de Kerk, want wij allen vormen één enkel lichaam waarvan de Heer het hoofd is.”

17 januari 2008

Uit de niet-gehouden voordracht aan La Sapienza-universiteit te Rome

“Theologie en filosofie vormen daarin een bijzonder tweelingpaar, waarin geen van beiden geheel losgemaakt kan worden van de ander en toch ieder de eigen taak en eigen identiteit moet bewaren. Het is een historische verdienste van de heilige Thomas van Aquino - vergeleken met het (van hem) verschillende antwoord van de Kerkvaders vanwege hun historische context - dat hij de autonomie van de filosofie in het licht heeft gesteld en daarmee het eigen recht en de verantwoordelijkheid van de rede, die zich op basis van haar eigen krachten vragen stelt. Zich onderscheidend van de neoplatonische filosofieën, waarin godsdienst en filosofie onafscheidelijk met elkaar vervlochten waren, hadden de Kerkvaders het christelijk geloof gepresenteerd als de ware filosofie, ook door te onderstrepen dat dit geloof

beantwoordt aan de eisen van de rede die op zoek is naar de waarheid; dat het geloof het “ja” is op de waarheid, ten opzichte van de mythische godsdiensten die eenvoudig gewoonte geworden waren. Maar later, op het moment van de geboorte van de universiteit, bestonden in het Westen die godsdiensten niet meer, maar alleen het christendom, en was het zodoende nodig op een nieuwe manier de eigen verantwoordelijkheid te benadrukken van de rede, die niet door het geloof wordt geabsorbeerd. Thomas bevond zich bij zijn werkzaamheden op een bevoorrecht moment: voor het eerst waren de filosofische geschriften van Aristoteles integraal toegankelijk; de hebreeuwse en Arabische filosofieën waren aanwezig als specifieke vormen van het zich eigen maken en voortzetten van de Griekse filosofie. Zo moest het christendom in een nieuwe dialoog met de rede van de anderen die het tegenkwam, strijden om de eigen redelijkheid. De Filosofische Faculteit die als “Faculteit van de beoefenaars van de vrije kunsten” tot op dat moment enkel een propedeuse op de theologie was geweest, werd nu een ware en eigen Faculteit, een autonome partner van de theologie en van het daarin gereflecteerde geloof.

We kunnen hier niet stilstaan bij de boeiende confrontatie die er uit voortkwam. Ik zou zeggen dat de idee van de heilige Thomas over de betrekking tussen filosofie en theologie uitgedrukt zou kunnen worden in de formulering die het Concilie van Chalcedon heeft gevonden voor de christologie: filosofie en theologie moeten onderling op elkaar betrokken zijn “zonder verwarring en zonder scheiding”. “Zonder verwarring” (*confusione*) wil zeggen dat elk van beide de eigen identiteit moet bewaren. De filosofie moet echt een onderzoek van de rede blijven in eigen vrijheid en in eigen verantwoordelijk verricht; zij moet haar eigen grenzen zien en juist zo ook haar grootheid en omvattendheid. De theologie moet doorgaan met te putten uit een schat van kennis die zij niet zelf heeft uitgevonden, die haar steeds te boven gaat en die omdat zij nooit geheel door middel van reflectie uit te putten is, juist daardoor het denken steeds opnieuw op gang zet. Samen met het “zonder verwarring” is ook het “zonder scheiding” (*separazione*) van kracht: de filosofie begint niet steeds weer opnieuw bij het nulpunt van het op geïsoleerde wijze denkende subject, maar staat in de grote dialoog van de historische wijsheid, die zij kritisch en tegelijkertijd gewillig steeds opnieuw ontvangt en ontwikkelt, maar zij moet zich evenmin sluiten voor wat de godsdiensten en in het bijzonder het christelijk geloof ontvangen en aan de mensheid gegeven hebben als wegwijzing.

Verscheidene zaken die in de loop van de geschiedenis door theologen zijn gezegd of ook in de praktijk van de kerkelijke gezagsdragers werden omgezet, zijn door de geschiedenis bewezen onwaar te zijn en brengen ons vandaag de dag in verlegenheid. Maar tegelijkertijd is het waar dat de geschiedenis van de heiligen, de geschiedenis van het humanisme dat gegroeid is op basis van het christelijk geloof, de waarheid aantoonde van dit geloof in zijn wezenlijke kern en het daarmee maakt tot een instantie voor de publieke rede. Zeker, veel van wat de theologie en het geloof zeggen kan juist alleen binnen het geloof worden gedaan en kan dus niet worden gepresenteerd als een eis voor degenen voor wie dit geloof ontoegankelijk blijft. Maar tegelijkertijd is het waar dat de boodschap van het christelijk geloof nooit alleen maar een “*comprehensive religious doctrine*” is in de zin van Rawls, maar een zuiverende kracht voor de rede zelf, die haar helpt meer zichzelf te zijn. De christelijke boodschap zou op basis van haar oorsprong steeds een aanmoediging moeten zijn in de richting van de waarheid en zo een kracht tegen de druk van de macht en van de belangen.”

3 december 2007

Doctrinale nota over enige aspecten van de evangelisatie, Congregatie voor de Geloofsleer

“This is eternal life, that they may know you, the only true God and Jesus Christ whom

you have sent” (*Jn 17:3*). God has given human beings intellect and will so that they might freely seek, know and love him. Therefore, human freedom is both a resource and a challenge offered to man by God who has created him: an offer directed to the human person’s capacity to know and to love what is good and true. Nothing puts in play human freedom like the search for the good and the true, by inviting it to a kind of commitment which involves fundamental aspects of life. This is particularly the case with salvific truth, which is not only an object of thought, but also an event which encompasses the entire person – intelligence, will, feelings, actions and future plans – when a person adheres to Christ. In the search for the good and the true, the Holy Spirit is already at work, opening the human heart and making it ready to welcome the truth of the Gospel, as Thomas Aquinas stated in his celebrated phrase: *omne verum a quocumque dicatur a Spiritu Sancto est*. (*Summa Theologiae*, I-II, q. 109, a. 1, ad 1.) It is important therefore to appreciate this action of the Spirit, who creates an affinity for the truth and draws the human heart towards it, by helping human knowledge to mature both in wisdom and in trusting abandonment to what is true.“

30 november 2007

Encycliek Spe salvi

In zijn overzicht van het verstaan van de hoop van het geloof, beschouwt Benedictus de geloofsdefinitie uit de Hebreeënbrief vanuit de lezing ervan door Sint-Thomas van Aquino, Summa Theologiae II-II, q. 4, a. 1. De volledige tekst luidt:

“Wij moeten nog een keer terugkeren naar het Nieuwe Testament. In het elfde hoofdstuk van de *Brief aan de Hebreeënen* (Hebr. 11, 1) staat een soort definitie die het geloof nauw verweeft met de hoop. Over het centrale woord van deze zin is sinds de Reformatie een strijd onder exegeten ontstaan, waarbij zich in de jongste tijd weer een uitweg tot een gemeenschappelijk verstaan schijnt te openen. Ik laat dit centrale woord om te beginnen onvertaald. Dan luidt de zin: “Het geloof is *hypostase* van hetgeen wij verhoppen, het bewijs van zaken die men niet ziet.” Voor de kerkvaders en voor de theologen van de Middeleeuwen was het duidelijk dat het Griekse woord *hypostasis* in het Latijn met *substantia* moest worden vertaald. Zo luidt dan ook de in de oude Kerk ontstane Latijnse vertaling van de tekst: “*Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium*” – het geloof is de ‘substantie’ van zaken die men verhoopt, bewijs voor wat niet zichtbaar is. Thomas van Aquino die zich bedient van de terminologie van de filosofische traditie waarin hij staat, legt dat zo uit: het geloof is een *habitus*, dat wil zeggen een duurzame gesteldheid van de geest, waardoor het eeuwig leven in ons begint en die de rede ertoe brengt in te stemmen met wat zij niet ziet. Het begrip ‘substantie’ wordt dus in die richting gemodificeerd dat in ons door het geloof op beginnende wijze, we zouden kunnen zeggen in de kiem, - dus naar zijn ‘substantie’ – datgene er al is waarop wij hopen: het volledige, werkelijke leven. En juist daarom, omdat de zaak zelf er al is, geeft deze aanwezigheid van het komende ook zekerheid: dit komende is nog niet in de uiterlijke wereld te zien (het ‘verschijnt’ niet), maar omdat wij het als beginnende en dynamische werkelijkheid in ons dragen, ontstaat nu reeds inzicht. Luther, die voor de *Brief aan de Hebreeënen* nou niet bepaald een bijzondere sympathie had, kon met het begrip ‘substantie’ in verband met zijn kijk op het geloof niets beginnen. Daarom heeft hij het woord *hypostase/substantie* niet in de objectieve zin (in ons aanwezige werkelijkheid) maar in de subjectieve zin, als uitdrukking van een houding verstaan, en dan natuurlijk ook het woord *argumentum* als overtuiging van het subject moeten verstaan. Deze uitleg heeft zich, in ieder geval in Duitsland, in de twintigste eeuw ook in de katholieke exegetische doorgezet, zodat de door de bisschoppen goedgekeurde "Einheitsübersetzung" (oecumenische vertaling) van het

Nieuwe Testament schrijft: “*Glaube aber ist: Feststehen in dem, was man erhofft, Überzeugtsein von dem, was man nicht sieht*” - Geloof echter is: vaststaan in datgene wat men verhoopt, overtuigd zijn van datgene wat men niet ziet. Op zich is dit niet onjuist, maar beantwoordt niet aan de zin van de tekst, want het gebruikte Griekse woord (*elenchos*) heeft niet de subjectieve betekenis van ‘overtuiging’, maar de objectieve waarde van ‘bewijs’. Daarom is de nieuwere protestantse exegese terecht tot een andere opvatting gekomen: “Het kan nu niet meer worden betwijfeld dat deze klassiek geworden protestantse uitleg onhoudbaar is. Het geloof is niet slechts een persoonlijk aanstappen richting het komende dat nog helemaal uitstaat: het schenkt ons iets. Het schenkt ons nu al iets van de verwachte werkelijkheid en deze aanwezige werkelijkheid is het, die voor ons een ‘bewijs’ wordt van datgene wat niet te zien is. Het trekt toekomst in het heden binnen, zodat zij niet meer het loutere ‘nog niet’ is. Dat die toekomst er is, verandert het heden; het heden wordt door het toekomstige aangeraakt, en zo loopt het komende over in het hier en nu, en het hier en nu in het komende.”

22 februari 2007

Apostolische postsynodale exhortatie *Sacramentum caritatis*

De titel “Sacramentum caritatis” is, zoals blijkt uit de eerste voetnoot van het document, afkomstig van Sint-Thomas van Aquino, Summa Theologiae III, q. 73, a. 3, ad 3. De vraag luidt daar: “Is dit sacrament voor ons heil noodzakelijk?” Het volledige citaat luidt:

“Het doopsel is het sacrament van de dood en het lijden van Christus, inzover de mens in Christus herboren wordt door de kracht van Zijn lijden. Maar de Eucharistie is het sacrament van het lijden van Christus, inzover de mens tot volmaaktheid geraakt door de vereniging met Christus, die voor ons geleden heeft. En daarom heet het doopsel het “sacrament van het geloof”: het geloof toch is de grondslag van het geestelijk leven; maar de Eucharistie heet het “sacrament van de liefde”: de liefde immers is de “band van de volmaaktheid” zoals gezegd wordt in de Brief aan de Colossensen (3, 14).”

14 februari 2007

Audiëntie over de vrouwen in dienst van het Evangelie

“Voor deze Maria van Magdala bewaart Sint Thomas van Aquino de bijzondere kwalificatie “apostel der apostelen” (*apostolorum apostola*), en wijdt aan haar dit mooie commentaar: “Zoals het een vrouw was die aan de eerste mens woorden van de dood verkondigd had, zo was het een vrouw die aan de apostelen het eerst woorden van leven verkondigde” (Super Ioannem § 2519).”

28 januari 2007

Angelus

“Geliefde broeders en zusters, vandaag herdenkt de liturgische kalender Sint-Thomas van Aquino, de grote kerkleer. Met zijn charisma als wijsgeer en theoloog levert hij ons een krachtig model van harmonie tussen geloof en rede, dimensies van de menselijke geest, die zich volledig realiseren in de ontmoeting en de dialoog met elkaar. Volgens het denken van Sint-Thomas ‘ademt’ als het ware het menselijke verstand: het beweegt zich in een wijde, open horizon waar het het beste van zichzelf kan uitdrukken. Wanneer daarentegen de mens zich reduceert tot enkel het

denken aan stoffelijke en ervaarbare objecten en zich sluit voor de grote vragen over het leven, over zichzelf en over God, dan verarmt het verstand zich. De relatie tussen geloof en rede vormt een ernstige uitdaging voor de cultuur die vandaag de dag het Westen domineert en precies daarom heeft de beminde Johannes Paulus II gewild om er een encycliek aan te wijden die precies getiteld is “Fides et Ratio”. Ook ik heb recent dit argument hernomen in de redevoering aan de universiteit van Regensburg.

De moderne ontwikkeling van de wetenschappen brengt in feite, zoals we allen merken, verscheidene positieve gevolgen met zich mee die altijd herkend dienen te worden. Tegelijkertijd echter dient men toe te geven dat de neiging om enkel dat als waar te beschouwen wat kan ervaren worden een begrenzing stelt aan de menselijke rede en een verschrikkelijke schizofrenie teweegbrengt, zoals men erkent, waardoor materialisme en rationalisme, hypertechnologie en ongebreideld instinct naast elkaar bestaan.

Het is daarom dringend nodig om op een nieuwe wijze de menselijke rationaliteit te ontdekken die open staat voor het licht van de goddelijke Logos en Zijn volmaakte openbaring in Jezus Christus, Zoon van de mensgeworden God. Wanneer het christelijke geloof authentiek is, dan vermindert zij niet de vrijheid en het menselijke verstand; dus waarom moeten geloof en rede dan angst voor elkaar hebben indien door ontmoeting en dialoog zij elkaar het beste kunnen uitdrukken? Het geloof veronderstelt de rede en vervolmaakt haar en de rede, verlicht door het geloof, vindt de kracht om zich te verheffen tot de kennis van God den geestelijke werkelijkheden. De menselijke rede verliest niets wanneer zij zich openstelt voor de inhoud van het geloof, integendeel, deze vraagt dat men haar vrij en bewust aanhangt.

Met vooruitziende wijsheid is Sint-Thomas van Aquino erin geslaagd om een vruchtbare confrontatie in te stellen met het Arabische en Joodse denken van zijn tijd; zodanig zelfs dat hij beschouwd is geworden als de altijd actuele meester van de dialoog met andere culturen en religies. Hij wist deze wonderlijkbaarlijke christelijke synthese van rede en geloof te bewerkstelligen, een synthese die voor de westerse beschouwing een kostbaar patrimonium is, waaruit ook vandaag te putten valt om daadwerkelijk in dialoog te treden met de grote culture en religieuze tradities van het westen en het zuiden van de wereld.

Bidden wij opdat de christenen, in het bijzonder zij die werken in het academische en culturele milieu, mogen in staat zijn om de redelijkheid van hun geloof uit te drukken en ervan te getuigen in een dialoog, geïnspireerd door de liefde. Vragen wij deze gave aan de Heer door de voorspraak van Sint-Thomas van Aquino en vooral van Maria, Zetel der Wijsheid.”

9 november 2006

Toespraak bij het ad limina-bezoek van de Zwitserse bisschoppen

“Und noch etwas möchte ich in dem Zusammenhang erwähnen, das mir sehr aufgefallen ist, und das mich nachhaltig beeindruckt hat. In dem letzten, Fragment gebliebenen Werk des hl. Thomas von Aquin, dem *Compendium Theologiae*, das er ja einfach aufbauen wollte nach den drei theologischen Tugenden Glaube, Hoffnung, Liebe, hatte der große Kirchenlehrer das Kapitel Hoffnung noch angefangen und ein Stück weit ausgeführt. Und dort hat er Hoffnung und Gebet sozusagen miteinander identifiziert: Das Kapitel über die Hoffnung ist zugleich das Kapitel über das Gebet. Das Gebet ist Hoffnung in Akt. Und in der Tat, im Gebet öffnet sich der eigentliche Grund, warum wir hoffen dürfen: Wir können mit dem Herrn der Welt in Berührung treten, er hört uns zu, und wir können ihm zuhören. Das ist es, was der hl. Ignatius meinte, und was ich Ihnen heute noch einmal ins Gedächtnis rufen wollte: *Ou peismones to ergon, alla megethous estin ho Christianismos (Rom 3,3)* – das eigentlich Große des

Christentums, das uns nicht dispensiert vom Kleinen und Alltäglichen, das aber auch davon nicht verdeckt werden darf, ist diese Möglichkeit, mit Gott in Berührung zu treten.“

6 oktober 2006

Preek tijdens de H. Mis met de leden van de Internationale Theologische Commissie

“... Omwille van de zuivering van onze woorden en dus omwille van de zuivering van de woorden van de wereld, hebben wij nood aan deze stilte die contemplatie wordt, die doet intreden in de stilte van God en zo doet het punt bereiken waar het Woord, het verlossende Woord, geboren wordt. Sint-Thomas van Aquino, in navolging van een lange traditie, zegt dat in de theologie God niet het object is waarover wij praten. God is niet het object; God is het subject van de theologie. Degene die praat in de theologie, het pratende subject, dat zou God zelf moeten zijn.”

27 september 2006

Audiëntie over de apostel Thomas

“De evangelist vervolgt met het laatste woord van Jezus tot Thomas: *"Omdat ge Mij gezien hebt geloofd ge? Zalig die ofschoon zij niet gezien hebben, toch zullen geloven"* (Joh. 20, 29). Deze zin kan ook in de tegenwoordige tijd worden gezet: *"Zalig die niet zien en toch geloven"*. Hoe dan ook: Jezus spreekt hier een fundamenteel beginsel uit voor de christenen die na Thomas komen, en dus voor ons allemaal. Het is interessant te bemerken hoe een andere Thomas, de grote middeleeuwse theoloog uit Aquino met deze zaligspreking die andere in verband brengt die door Lucas wordt vermeld en die naar het schijnt eraan tegengesteld is: *"Zalig de ogen die zien wat gij ziet"* (Lc. 10, 23). Maar de Aquinaat geeft als commentaar: *"Veel verdienstelijker wie gelooft zonder te zien, dan wie ziet en gelooft"* (Expositio in evangelium Joannis. XX lectio VI § 2566)“.

29 januari 2006

Angelus

“Door te verwijzen naar het primaat van de liefde in het leven van de christenen en de Kerk in de encycliek, gepubliceerd afgelopen woensdag, wilde ik in herinnering brengen dat de bijzondere getuigen van dit primaatschap de heiligen zijn die hun leven maakten tot een hymne aan de God-Liefde en dit ondanks hun duizenden verschillende tonaliteiten. We vieren hen elke dag van het jaar in de liturgie.

Ik denk bijvoorbeeld aan hen die wij in deze dagen gedenken: de apostel Paulus met zijn leerlingen Timotheus en Titus, Sint Angela Merici, Sint-Thomas van Aquino, Sint Johannes Bosco. Deze heiligen zijn zeer verschillend: de eersten behoren tot het begin van de Kerk en waren missionarissen van de eerste evangelisatie; in de Middeleeuwen, Thomas van Aquino is het model van de katholieke theoloog die in Christus de meest verheven synthese ontmoet van waarheid en liefde; ....”

22 december 2005

Toespraak tot de Romeinse Curie over de interpretatie van Vaticanum II

“Quando nel XIII secolo, mediante filosofi ebrei ed arabi, il pensiero aristotelico entrò in contatto con la cristianità medievale formata nella tradizione platonica, e fede e ragione rischiararono di entrare in una contraddizione inconciliabile, fu soprattutto san Tommaso d'Aquino a mediare il nuovo incontro tra fede e filosofia aristotelica, mettendo così la fede in una relazione positiva con la forma di ragione dominante nel suo tempo. La faticosa disputa tra la ragione moderna e la fede cristiana che, in un primo momento, col processo a Galileo, era iniziata in modo negativo, certamente conobbe molte fasi, ma col Concilio Vaticano II arrivò l'ora in cui si richiedeva un ampio ripensamento. Il suo contenuto, nei testi conciliari, è tracciato sicuramente solo a larghe linee, ma con ciò è determinata la direzione essenziale, cosicché il dialogo tra ragione e fede, oggi particolarmente importante, in base al Vaticano II ha trovato il suo orientamento. Adesso questo dialogo è da sviluppare con grande apertura mentale, ma anche con quella chiarezza nel discernimento degli spiriti che il mondo con buona ragione aspetta da noi proprio in questo momento.”

18 augustus 2005

Toespraak bij bezoek aan de Dom van Keulen

“Ik zou willen in herinnering brengen dat wij hier Sint-Ursula en haar gezellen vereren; dat in 754 de Heilige Vader Sint-Bonifatius tot Aartsbisschop van Keulen benoemde; dat hier Albertus Magnus, één van de meest erudiete personen van de Middeleeuwen, werkte en dat zijn relieken vereerd worden in de kerk van Sint-Andreas; dat Thomas van Aquino, de grootste theoloog van de Middeleeuwen hier gestudeerd en gedoceerd heeft ...”